

Značaj mjesta i povezanost s mjestom u kontekstu ubrzanih društvenih promjena

Pušak, Helena

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:989264>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij sociologije i pedagogije

Helena Pušak

**Značaj mjesta i privrženost mjestu u suvremenim urbanim
okolnostima**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Samostalna katedra za sociologiju
Preddiplomski studij sociologije i pedagogije

Helena Pušak

Značaj mjesta i privrženost mjestu u suvremenim urbanim okolnostima

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti

Polje: sociologija

Znanstvena grana: posebne sociologije

Mentor: doc. dr. sc. Mateo Žanić

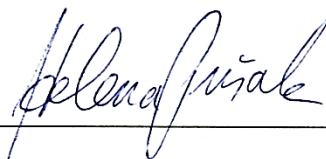
Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih radova bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Osijek, 17. rujna 2020.

Helena Pušak, 01222261534

Sažetak

Kroz prošlost pa sve do danas mjesto kao entitet ima važnost u čovjekovom životu. Međutim, pojedinci su, uz karakteristike mjesta, akteri u stvaranju mjesta posebnom lokacijom. Emocionalna povezanost pojedinca i njegova fizičkog okoliša jest privrženost mjestu, a sami pojedinci mjestu pridaju svoja subjektivna i individualna značenja. Začeci istraživanja o povezanosti čovjeka i mjesta su se pojavili u drugoj polovici 20. stoljeća. Mjesto je definirano kao multidimenzionalan koncept te ga je važno na taj način i proučavati. Pojedinci se mogu povezati s različitim vrstama mjesta, od predmeta, prostorija u kući, zgrada, gradova, regija i kontinenata do imaginarnih prostora. Međutim, transformacija mjesta u novim urbanim okolnostima omogućila je stvaranje novih vrsta mjesta, a promjenama u društvu razvijaju se i različiti oblici odnosa prema mjestu poput zamjenske, ponašajne ili empatične povezanosti s mjestom. Nasuprot konceptu pripadanja mjestu pojavljuje se i koncept nepripadanja mjestu ili bezmjesnosti. Privrženost mjestu mijenja se tijekom vremena, ona nije statična i nepromjenjiva. Upravo se pod utjecajem globalizacije stvara novi koncept mjesta kojeg obilježavaju mobilnost, konzumerizam, otvorenost, ali i slabljenje veza i odnosa u zajednici te gubitak povezanost s mjestom. Činjenica jest da će privrženost mjestu biti snažnija ukoliko pojedinac dugo boravi na jednom mjestu i ima snažnu lokalnu povezanost, međutim, rezultatima različitih istraživanja prikazano je da je privrženost mjestu moguća čak i ako je pojedinac često mobilan. Pojedinci koji migriraju mogu razviti privrženost prema više različitih mjesta, stoga nije neobično da se u suvremenim okolnostima privrženost mjestu može stvarati i održavati putem različitih virtualnih pomagala.

Ključne riječi: mjesto, privrženosti, pojedinac, povezanost, društvena zajednica

Sadržaj	
1. Uvod	6
2. Problematika mjesta u okviru urbane sociologije	7
2.1. Značenje mjesta	7
2.2. Grad kao mjesto	8
2.3. Suvremeni gradovi	9
2.4. Vrste mjesta u suvremenim urbanim okolnostima	11
3. Privrženost mjestu	12
3.1. Vrste privrženosti	17
4. Privrženost mjestu u suvremenim okolnostima	19
4.1. Privrženost prema više mjesta	24
4.2. Virtualna mobilnost i virtualna mjesta	26
5. Zaključak	28
6. Literatura	30

1. Uvod

Mjesto kao prostor ne treba promatrati odvojeno od ljudi jer upravo mu oni pridaju značenje. Istraživači su prepoznali razliku između prostora i mjesta koje ima značenje jer značenja određenog mjesta proizlaze iz subjektivnih iskustava ljudi. Zanimanje za istraživanje koncepta privrženosti mjestu pojavio se u zapadnim zemljama koje je karakterizirala stalna društvena promjena, migracije i nestabilnosti. Istraživače je u početku zanimalo kako se pojedinci prilagođavaju novim situacijama. U prvim istraživanjima privrženosti mjestu najčešće su se proučavale kuće i sveta mjesta (Low, Altman, 1992). Privrženost mjestu može se definirati kao emocionalna veza s određenim prostorom ili prostorima na kojima pojedinci vole boraviti te se osjećaju sigurno i ugodno (Hernandez, Hildago, Salazar-Laplace, Hess, 2007). Mjesta s kojima se pojedinac povezuje mogu biti različitih oblika i funkcija. Stupanj privrženosti mjestu ovisi i o drugim varijablama poput oblika mobilnosti, duljine boravka u mjestu i sl. (Hay, 1998, prema Hernandez i sur., 2007). „Ono uključuje međusobni utjecaj emocija, znanja i vjerovanja, ponašanja i aktivnosti pojedinaca prema određenom mjestu.“ (Low, Altman, 1992: 5). Dvije razine mjesta koje utječu na privrženost su; prva, društvena razina, koja označava pripadanje mjestu i društvene veze, tj. odnose s ljudima koji žive u određenom mjestu, i druga, fizička razina, koja se odnosi na pripadanje mjestu, duljinu boravka i želju za ostajanjem u mjestu (Riger, Lavrakas, 1981, prema Li, McKercher, 2016).

Promjene u svijetu, globalizacija i kapitalizam, sa sobom donose novi koncept mjesta kojeg obilježavaju mobilnost, konzumerizam, otvorenost, ali i koncept nemjesta. Također, prisutno je slabljenje veza i odnosa u zajednici te gubitak povezanost s mjestom. Autor Bauman kritizira današnje javne prostore i ne smatra ih više javnim i dostupnim svima, već mjestima prolaza i potrošnje (Šarinić, Čaldarović, 2015). Uz navedene promjene privrženost mjestu i mobilnost ipak više nisu suprotni jedno drugome. Suvremeno shvaćanje koncepta privrženosti mjestu uključuje i mobilnost pojedinaca, a različita istraživanja pokazuju da pojedinci mogu izražavati snažnu privrženost prema više različitih mjesta. Takav oblik privrženosti se najčešće može uočiti kod migranata (Gustafson, 2009, prema Li, McKrecher, 2016). Većina istraživača bavila se privrženosti mjestima u kojima ispitanici žive ili privrženosti mjestima različitih razmjera, međutim, u suvremenim urbanim okolnostima pojavljuje se i privrženost virtualnim mjestima. Virtualno je moguće putovati putem pametnih telefona, mailova, interneta ili televizije. Na taj način pojedinci su u mogućnosti održavati kontakt sa svojim primarnim domom te održavati privrženost mjestu i osjećaj pripadanja. (Hiller, Franz, 2004; Gilleard i sur., 2007, prema Gustafson, 2014).

U suvremenim urbanim okolnostima, privrženost mjestu nije potpuno nestala, ali se s vremenom promijenila i moguće ju je održavati na različite načine. Određeni autori smatraju da koncept mjesta i privrženost mjestu gubi na važnosti, ali usprkos brojnim transformacijama mjesta, privrženost mjestu je i dalje vrlo važna za ljude.

2. Problematika mjesta u okviru urbane sociologije

2.1. Značenje mjesta

Mjesto kao entitet primarno pripada i jest predmet istraživanja geografije, ali i antropologije. Takozvani humanistički geografi prvi su se bavili filozofskom definicijom mjesta i istraživali važnost mjesta u čovjekovom životu (Seamon, Sowers, 2008). U oxfordskom rječniku geografije mjesto označava točku na zemljinoj površini, odnosno lokaciju koja je prožeta ljudskim vrijednostima. Upravo ljudske vrijednosti čine mjesto posebnom lokacijom (Tuan 1974, prema Lipsanen, 2001). Međutim, koncept mjesta je višeznačan te je stoga teško dati jedinstvenu definiciju mjesta, osobito kada ono ovisi o jeziku i kulturi različitih naroda.

„Mjesto se može definirati kao prostor u kojemu i kroz kojeg se odvijaju individualne i grupne aktivnosti, značenja, iskustva, namjere.“ (Casey, 2009; Relph, 1976, prema Seamon, 2013: 11). Ono označava određenu prostornu jedinicu bez obzira na njezinu veličinu, pa tako stolac, prostorija u kući, zgrada, četvrt, grad, regija ili kontinent mogu biti neka od mjesta s kojima se pojedinac može povezati. Međutim, mjesto nije odvojeno od ljudi i ne treba se promatrati samo kao fizički okoliš, ono je rezultat iskustva između ljudi i mjesta (Seamon, 2013). Marc Auge je u svojoj knjizi *Nemjesta* (2001, prema Šarinić, Čaldarović, 2015) postavio razliku između dva idealna tipa mjesta, antropološkog mjesta i nemjesta. Antropološko mjesto je simbolički oblikovano, odnosno prožeto poviješću, odnosima i identitetom, a nemjesto sve ono što nije identitetno, povijesno ili odnosno. Prema Castellsu mjesto je prostor koji je sačinjen od oblika, funkcija i značenja (Šarinić, Čaldarović, 2015). Ono što obilježava identitet mjesta jest njegovo fizičko obilježje, aktivnosti, događaji te značenja i namjere koje se stvaraju kroz iskustvo pojedinca s mjestom (Seamon, Sowers, 2008).

U sociologiji se pojam prostora razvijao iz determinantne forme, prema kojoj prostor utječe na društvene pojave. Kasnije se prostor promatrao u suodnosu s društvom, u kojemu društvene promjene stvaraju i mijenjaju prostor. Prema Lefebvreu prostor je oblikovan povijesnim i

prirodnim elementima, ljudskim radom te značenjima i odnosima u prostoru. Društveni prostor jednak je skupu odnosa između objekata i proizvoda (Uršić, 2009). Mjesta se mijenjaju tijekom vremena pa tako za određene teoretičare ono više ne postoji, odnosno gubi svoje značenje, a za druge je još od velike važnosti. Prema nekim autorima može se reći da danas mjesto gubi svoju staru vrijednost koju je imalo, poput emocionalne, kulturne ili povijesne vrijednosti, a postaje samo prostor za pružanje usluga. Autor Bauman današnja mjesta doživljava kao prostore na kojima se susreću stranci, koji, iako ulaze u međusobne interakcije, i dalje ostaju stranci. Bauman također smatra da se pojedinci, iako se skupljaju u nakupine i zbirave na javnim prostorima, imaju dojam da pripadaju mjestu, a to je zapravo manifestacija lažne pripadnosti javnom prostoru (Šarinić, Čaldarović, 2015). Značenje mjesta mijenja se ovisno o pojedincima i njihovom iskustvu s mjestom, značenjima koje mu pridaju, ali i kroz aktivnosti u mjestu. Temeljem toga razvijaju se lokalni, regionalni ili nacionalni identiteti (Uršić, 2009). Društveni se prostor, prema Tonkiss (2005, prema Šarinić, Čaldarović, 2015) treba sagledavati kao mjesto u kojemu se susreću društvene podjele, politika, moć, simbolički i materijalni okoliš te aktivnosti svakodnevnog života.

Usprkos različitim promjenama mjesta i društvenih procesa koji na njega utječu, proučavanje mjesta u sociologiji nastavlja se proučavati kao multidimenzionalan koncept.

2.2. Grad kao mjesto

Tumačenje grada može biti kvantitativno i kvalitativno. Kvantitativno se najčešće definira prema broju stanovnika, a ta mjerila različita su u svakoj državi. Europa gradom smatra prostor sa 2000 stanovnika čije mjesto stanovanja nije udaljeno više od 200 metara. Kvalitativna definicija obuhvaća grad kao urbani okoliš, njegove društvene prakse, vrijednosti, mišljenja i djelovanja (Šarinić, Čaldarović, 2015). Društveni prostor u gradu određen je „točkama privlačnosti“ tj. mjestima poput dućana, crkve ili radnog mjesta. On je također određen i fizičkim prostorom, tipom stanovanja, rasporedom ljudi i sl. (Vujović, 1988). Klasifikacija gradova je također problematična i temelji se na povijesnim činjenicama (Šarinić, Čaldarović, 2015). Clavel (2004, prema Šarinić, Čaldarović, 2015) navodi tri grupe osnovnih teorija o gradu: teorije koje grad shvaćaju putem „raspodjele u prostoru“, teorije koje gradu pristupaju kao „proizvodu“ i teorije koje grad vide kao „proces i društveni prostor“ (Clavel, 2004, prema Šarinić, Čaldarović, 2015: 30)

„Grad se može definirati kao sagrađeno veće naselje sa stalno naseljenim brojem stanovnika, razvijenom urbanom infrastrukturom, administrativnim statusom grada, gradskim načinom života, funkcijom stanovanja i rada, organiziranim prometom i opskrbom, dostupnošću obrazovnih, medicinskih, upravnih

usluga te sadržajima za slobodno vrijeme“ (Vresk, 2002; Crkvenčić i sur., 2017:7, prema Majetić, 2014: 58).

Zanimanje za grad u sociologiji javlja se već kod Simmela koji se bavi utjecajem metropole na mentalni život pojedinca. Max Weber se, s druge strane, bavio ekonomskim funkcijama gradova, teorijom njihova razvitka, trgovačkim gradovima i političkim dimenzijama grada. Sociologija grada se, kao disciplina, počela razvijati u Čikaškoj školi urbane sociologije čiji je osnivač bio Albion Small. Među istaknutijim autorima nalazi se Robert E. Park koji grad smatra socijalnim laboratorijem jer se u njemu mogu proučavati razni procesi, ali i provoditi eksperimenti. Chicago je stoga bio idealan grad za socijalnu analizu zbog svog intenzivnog rasta i razvoja te zbog toga što su u njemu živjele različite etničke skupine (Čaldarović, 2012). U početku se sociologija grada razvila iz deskriptivne orijentacije, odnosno temeljila se na deskripciji gradova i gradskog načina života (Chevalier, 1966, prema Čaldarović, 2012), ali kasnije se razvila u disciplinu koja ima svoj predmet istraživanja, svoje područje te teorijski koncept kojim se tumače suvremeni urbani procesi (Čaldarović, 2012). Čikaška škola razvila je dvije koncepcije u proučavanju grada, prva je ekološka teorija u urbanoj analizi, a druga je teorija urbaniteta kao načina života, konstruirana od strane Louisa Wirtha.

Povezujući pojmove mjesto i grad urbani sociolozi mjestom smatraju i ulicu i četvrt, dio grada ili cijeli grad. Grad je proizvod ljudskog djelovanja, kulturni proizvod, što potvrđuje njegovu simboličnost, značenja i odnose. On se definira kao fizička forma, ali i kao proizvod ljudskih ideja i dostignuća. Iako postoje neke osnovne značajke gradova, ne postoje dva jednaka grada. Ono što ih razlikuje su administrativne, simboličke, konceptualne ili reprezentativne značajke (Šarinić, Čaldarović, 2015). Grad je proces, on ne predstavlja pasivnu datost jer njegovi stanovnici nisu pasivni primatelji, nego oni koji svakodnevno kreiraju, mijenjaju i izgrađuju grad. Globalno društvo i dominantan način proizvodnje određuju karakter i način života u gradu (Vujović, 1988). Društvo i prostor neprestano utječu jedno na drugo zbog čega nije jednostavno tumačiti urbanizaciju i razvoj gradova. Stoga, zadaća suvremene urbane sociologije treba biti uspostavljanje kompleksne terminologije i pristupa novim urbanim okolnostima, u kojima se sve češće budućnost gradova vidi u propasti i nestanku (Šarinić, Čaldarović, 2015).

2.3. Suvremeni gradovi

Gradovi su u predmoderno vrijeme bili prilično samodostatni i razvijali su se u plodnim ruralnim područjima. Bili su povezani prometnicama, a između gradova su migrirali trgovci, vojnici i oni koji su morali putovati. Komunikacija između gradova je bila nerazvijena (Giddens, 2007).

Pojavom urbanizacije, odnosno širenjem gradova, sve veći broj stanovnika počeo je naseljavati gradove. Stanovnici su u gradove najčešće dolazili iz ruralnih područja (Abercrombie, Hill, Turner, 2008). Migracije iz sela u gradove bile su često međunarodne, najčešće zbog boljih uvjeta života i rada, ali i privlačnosti velikih gradova (Giddens, 2007). Procesi koji su se odvijali usporedno s urbanizacijom su industrijalizacija i pojava kapitalizma (Abercrombie, Hill, Turner, 2008). Jezgru gradova činile su industrijska i financijska moć poduzetnika za koje je život u razvijenom gradu predstavljao udobnost, civiliziranost i zadovoljstvo (Giddens, 2007). Razvijanje modernih gradova snažno je utjecalo na promjenu navika, običaja, ali i na način ponašanja, mišljenja i osjećanja. Razlike između gradskih četvrti, između bogatih i siromašnih pojedinaca s vremenom su dolazile do izražaja i povećale nejednakosti u gradovima (Giddens, 2007). Danas su gradovi pod utjecajem ne samo globalizacije, već i informacijsko-komunikacijske tehnologije i metropolitanizacije (Majetić, 2014). Pod procesom globalizacije gradovi postaju sve više ovisni jedni o drugima (Giddens, 2007). Pojavljuju se nove fizičke i virtualne veze između gradova. Gradovi postaju urbana središta velikih korporacija koje se bave financijama, tehnologijom, konzultiranjem, prodajom i sl. Saskia Sassen ih naziva globalnim gradovima (Giddens, 2007). Definicija globalnog grada temelji se na koncepciji svjetskog grada autora Halla, Friedmanna i Wolffa. On se može definirati kao grad u kojemu se na globalnoj razini obavljaju visokoprofitabilne djelatnosti (Majetić, 2014). Oni su sjecišta međunarodne trgovine i upravljaju politikom globalne ekonomije. Gradovi svojim mrežama omogućuju povezivanje udaljenih dijelova svijeta. (Giddens, 2007).

Bassand sve gradove u suvremenom društvu stavlja pod pojam urbanih kolektiviteta. On smatra da informacijsko društvo proizvodi nove tipove urbanog kolektiviteta koje naziva metropoloma (Bassand, 2007, prema Šarinić, Čaldarović, 2015). Za razliku od grada koji je u prošlosti imao vremensku dimenziju i bio odraz kolektiviteta, zajednice, suvremeni gradovi su više simbolički i prostorno fragmentirani. Mumford kritizira megalopolise zbog njihovog kaotičnog i neorganiziranog izgleda. Smatra da reljefno nije određen početak jednog, ni kraj drugoga grada. Megalopolisi su izgubili ljudsku komponentu te su se svojim neograničenim rastom „prelili“ izvan okvira. Jasno je da su se gradovi počeli širiti već industrijalizacijom jer se suvremeni svijet usmjerava tehnološkom napretku, dok grad „umire, a urbano ostaje (Mumford, 1988, prema Šarinić, Čaldarović, 2015). „Grad je postao metropolitanska regija, odnosno poništeno je shvaćanje prema kojem je grad jasno definiran prostorni i kulturni entitet.“ (Šarinić, Čaldarović, 2015: 28). Prema Kelly (1998, prema Majetić, 2014) ekonomija se sve više odvija u prostoru, a ljudi naseljavaju mjesta, stoga Sassen (2006:1, prema Majetić, 2014: 65) smatra da se grad može proglasiti „zastarjelim ekonomskim entitetom.“

2.4. Vrste mjesta u suvremenim urbanim okolnostima

Transformacija mjesta u novim urbanim okolnostima potaknula je razvoj bezmjesnosti pri kojemu se pojedinac ne može povezati s mjestom jer nemjesta nemaju značenje. „Nemjesta su najčešće tranzitni prostori koji služe da bi se dostiglo mjesto ili obavila neka svakodnevna obveza.“ (Ursić, 2009: 15). Melvin Webber je 1960-ih godina razradio koncept nemjesta. Ono predstavlja usamljenost i ugovorne odnose. Razlika između mjesta i nemjesta jest ta što se u mjestima živi, specifična su i konstantno se mijenjaju (Šarinić, Čaldarović, 2015). Neki primjeri nemjesta su aerodromi, autoceste, hoteli, poslovni prostori, restorani brze hrane supermarketi ili bankomati (Ursić, 2009; Šarinić, Čaldarović, 2015). Nemjesta su nesimbolični prostori s određenom svrhom koji od pojedinca zahtijevaju samoću i ugovornost. Na nemjestima su svi pojedinci jednaki ili barem slični jer nemjesto ne zahtjeva individualnost te se svodi na minimalne socijalne odnose. Na takvim mjestima pojavljuju se generalizirane tekstualne poruke koje pružaju informacije, naredbe ili zabrane. Važan utjecaj na pojavnost nemjesta ima i postmoderna arhitektura usmjerena uniformnosti. Velike zgrade na udaljenim lokacijama izvan grada, bez prozora, bez stabala ili travnjaka, sa umjetnim svjetlima i biljkama te širokim hodnicima tipičan su primjer trgovačkih centara kao vrste nemjesta (Ursić, 2009). Bauman navodi još jednu vrstu mjesta, a to su prazna mjesta, odnosno mjesta bez značenja. Prazna mjesta imaju negativnu konotaciju i ondje nitko ne želi odlaziti. To su prostori slamova, geta, opasni prostori i slično. Ondje se nalaze pojedinci potpuno isključeni iz društvenog života (Šarinić, Čaldarović, 2015).

Autor Gustafson (2001, prema Gustafson, 2014) razlikuje dvije vrste mjesta, odnosno ideal tipove: ukorijenjeno mjesto (eng. *place as roots*) i mjesto kao ruta (eng. *place as routes*). Ukorijenjena mjesta su ona koja obilježavaju privrženost mjestu života, u kojem se dugo prebiva, gdje je povezanost sa zajednicom snažna, a informacije o zajednici poznate. Mjesta koja su važna pojedincima koji putuju i manje su privrženi mjestu, autor naziva mjesta kao rute. Takvim pojedincima mjesto kao ruta služi za prikaz osobnog odabira, pokazuje osobni i društveni razvoj pojedinca i odražava njegov identitet.

Autorica Tonkiss navodi tipologiju javnih prostora u odnosu na način interakcije s drugim pojedincima. Idealni tipovi koje navodi su trg, cafe i ulica. „Trg predstavlja zajedništvo i zajedničku pripadnost. Cafe predstavlja društvenu razmjenu, a ulica slučajna, neformalni susret.“ (Tonkiss, 2005, prema Šarinić, Čaldarović, 2015: 199). Javni prostori sami po sebi trebali bi biti dostupni svim građanima, odnosno javnosti. Autori javne prostore nazivaju slikom društva koja se promijenila u suvremenom društvu jer javni prostori odišu ispraznošću i društvenom segregacijom

stanovnika. S druge strane, Bauman kritizira današnje javne prostore i ne smatra ih više javnim i dostupnim svima, već mjestima prolaza i potrošnje. Prolazni javni prostori ne potiču ostanak na mjestu, a javni prostori potrošnje od građanina stvaraju potrošača (Šarinić, Čaldarović, 2015).

Razne društvene promjene utječu na pojavnost mjesta, međutim mnogi suvremeni autori su zainteresirani za odnose pojedinca i mjesta te se bave istraživanjem koncepta privrženosti mjestu, usprkos navedenim promjenama.

3. Privrženost mjestu

Simbolička veza s prostorom stvara se kroz odrastanje i genealoško vezivanje s prostorom kroz obitelj i njezinu povijest. Vezivanje je jedan od kulturno zasnovanih procesa. Tijekom odrastanja je važno kako percipiramo prostor u kojem živimo, kako doživljavamo život na tom prostoru, gdje se krećemo, koje ljude susrećemo, kojim aktivnostima se bavimo, kojim se prostorima unutar mjesta koristimo (Gulin Zrnić, 2009).

Začeci istraživanja o povezanosti čovjeka i mjesta pojavili su se u drugoj polovici 20. stoljeća, a provodili su ih bihevoristi. Koncept privrženosti mjestu se kasnije počeo shvaćati kao multidimenzionalan koncept (Scannell, Gifford, 2014). Multidimenzionalni koncept privrženosti mjestu povezuje karakteristike pojedinca, psihološke procese i dimenzije mjesta. Karakteristike pojedinca u odnosu na privrženost mjestu mogu biti uzrokovane individualno od strane pojedinca ili kulturom, odnosno karakteristikama određene grupe. Pojedinca s mjestom povezuje njegovo iskustvo i značenja koje njima pridaje (Scannell, Gifford, 2010). Autorica Gulin Zrnić navodi dva oblika odnosa prema mjestu življenja: funkcionalna i emocionalna vezanost. „Funkcionalna povezanost je relativno objektivna procjena životnog okoliša s obzirom na potrebe pojedinca. Emocionalna povezanost označava osjećaj identiteta, odnosno osjećaj zajednice u kojoj živimo.“ (Gulin Zrnić, 2009: 178). Emocionalna povezanost s mjestom varira od minimalne privrženosti do snažne privrženosti koja u slučajevima ugroze ili prijetnje kod pojedinca izaziva obrambeni stav ili čak žrtvovanje vlastitog života za mjesto (Scannell, Gifford, 2014). Privrženost se također može mjeriti s obzirom na značenja koja mjestu pridaje određena skupina ljudi ili društvena zajednica (Low, 1992, prema Scannell, Gifford, 2010).

Značenja koja pojedinci pridaju određenom mjestu nastaju kroz četiri aspekta na kojima se temelji stjecanje iskustva. To su afektivni aspekt, tjelesni aspekt, kognitivni aspekt i društveni aspekt. S obzirom da značenja koja stanovnici pridaju svom mjestu jesu subjektivna i individualna, javljaju

se i različita iskustva istog mjesta što se naziva multivokalnost mjesta, odnosno mnogostrukost značenja zajednice (Gulin, Zrnić, 2009). Vjerska uvjerenja također mogu utjecati na privrženost mjestu, s obzirom na to doživljava li se određeno mjesto svetim (Mazumdar, Mazumdar, 2004, prema Scannell, Gifford, 2010). Psihološki procesi koji utječu na koncept privrženosti pojedinca mjestu su afektivna, kognitivna i ponašajna komponenta. Afektivna komponenta temelji se na emocionalnoj vezi pojedinca i mjesta. U slučajevima prirodne katastrofe, rata ili potrebe za migracijom iz mjesta, pojedinac može osjećati emocionalnu privrženost prema mjestu (Scannell, Gifford, 2010). Emocionalna povezanost pojedinca može varirati kroz sve osjećaje, od zadovoljstva do straha i apatije prema mjestu (Manzo, 2005, prema Scannell, Gifford, 2010). Kognitivna komponenta psiholoških procesa privrženosti mjestu izražena je u slučaju kada mjesto odražava ono što pojedinac jest. Ponašajna komponenta izražena je kroz bivanje u mjestu ili povezivanjem sa sličnim mjestima (Scannell, Gifford, 2010).

Čovjek je u mogućnosti povezati se s ljudima, ali i sa svojim fizičkim okolišem. Emocionalna povezanost pojedinca i njegova fizičkog okoliša jest privrženost mjestu. Takve vrste povezanosti utječu na identitet pojedinca, njegov doživljaj života, ali i njegove aktivnosti (Seamon, 2013). Privrženost mjestu može se promatrati prema različitim tipovima, razinama i vrstama mjesta, od planeta i kontinenta do prostorija u domu i imaginarnih prostora (Droseltis, Vignoles, 2010, prema Scannell, Gifford, 2014). Samo neki od faktora koji utječu na stupanj privrženosti prema nekom mjestu su: dob pojedinca, njegov društveni status, fizička obilježja mjesta, duljina boravka u mjestu i sl. (Lewicka, 2011, prema Seamon, 2013). Na stupanj privrženosti utječe i geografskih položaj mjesta, stupanj osobnog i društvenog utjecaja pojedinca te kvaliteta života u mjestu, odnosno svi aspekti pojedinca i mjesta koji su u međusobnom odnosu (Seamon, 2013).

Koncept mjesta smatra se značajnim u životu pojedinca pa je zbog toga važno istaknuti i poziciju pojedinca u odnosu s mjestom. Relph (1976, prema Seamon, Sowers, 2008) u odnosu pojedinca i mjesta razlikuje mjesnost (eng. *insideness*), odnosno pripadanje mjestu, i bezmjesnost (eng. *outsideness*), odnosno nepripadanje mjestu. Mjesnost označava snažnu povezanost s mjestom, ukorijenjenost, sigurnost, bliskost i opuštenost, a bezmjesnost označava odvojenost, otuđenost i gubitak značenja mjesta (Seamon, Sowers, 2008). Autor Relph (1976, prema Lipsanen, 2001) je klasificirao navedene kategorije mjesnosti i bezmjesnosti u sedam podvrsta. Zamjenska mjesnost (eng. *vicarious insideness*), koja označava osjećaj pripadanja mjestu, iako pojedinac nije fizički ondje, najčešće se izražava kroz razne vrste umjetnosti i stvaralaštva. Ponašajna mjesnost (eng. *behavioural insideness*) označava razinu svjesnosti pojedinca o mjestu i aktivnostima koje se ondje odvijaju, reprezentira sve ono što pojedinac vidi. Primjer ponašajne mjesnosti može biti turist.

Empatična mjesnost (eng. *empathetic insideness*) vrlo je slična ponašajnoj mjesnosti, a označava otvorenost prema specifičnostima mjesta i mogućim iskustvima te izražavanje poštovanja prema mjestu. Egzistencijalna mjesnost (eng. *existential insideness*) označava snažnu povezanost s mjestom, osjećaj pripadanja te preuzimanje identiteta mjesta, a takva mjesnost moguća je samo onima koji žive u tom mjestu. Suprotno mjesnosti, klasificirani su i sljedeći oblici bezmjesnosti. Egzistencijalna bezmjesnost (eng. *existential outsidersness*) jest ona u kojoj je pojedinac svjesno otuđen i nepovezan s mjestom. Pojedinac u takvom odnosu s mjestom ne pripada nigdje. Objektivna bezmjesnost (eng. *objective outsidersness*) označava pojedinca koji je odvojen od mjesta, ali je u poziciji promatrača koji mjesto doživljava na temelju karakteristika mjesta. Slučajna bezmjesnosti (eng. *incidental outsidersness*) jest ona u kojoj se pojedinac nesvjesno odvaja od mjesta ili se povezuje s nekim drugim mjestima izvan zajednice. Pojedincu s takvom vrstom bezmjesnosti, mjesta i aktivnosti su slučajni i u drugom planu (Lipsanen, 2001).

Povezanost s mjestom može biti izrazito snažna, većinom u slučajevima kada se pojedinac na određenom mjestu osjeća kao „kod kuće“. Za pojedinca takvo mjesto ima posebnu važnost, što se rijetko zamjećuje u svakodnevnom životu. (Relph, 1976, prema Seamon, 2013: 14). Većina pojedinaca domom smatra mjesto koje mu je blisko, kojemu poznaje svaki kutak i s kojim osjeća povezanost. Tako dom postaje fizička, društvena i doživljajna kategorija naselja. Ono za pojedinca postaje simboličko mjesto. Kroz iskustva u svom mjestu pojedinac s vremenom stvara sjećanja, a određena mjesta ili izgrađeni prostori postaju simboličkim mjestom njegova života (Gulin Zrnić, 2009). Međutim u slučaju neke promjene u mjestu, povezanost pojedinca s mjestom dolazi do izražaja. U slučajevima poput prirodnih nepogoda, poremećaja u društvenoj zajednici, prisilnog odlaska iz mjesta i svega onoga što mijenja postojeće stanje u mjestu, pojedinac može doživjeti kao izlazak iz zone komfora, doživjeti emocionalnu uznemirenost, tugu, zabrinutost, ali i ljutnju te strah (Fried, 2000; Fullilove, 2004; Klinenberg, 2002; Simms, 2008, prema Seamon, 2013).

Određena mjesta u gradu se posebno ističu i pojedincima stvaraju značajan osjećaj povezanosti osobito ako su to mjesta na kojima se često odvijaju razna događanja. Autor Seamon (2013) takva mjesta naziva eng. *place ballet*, odnosno mjesta na kojima se odvijaju dnevne rutinske aktivnosti, a time postaju vrlo važna za razmjenu i povezanost zajednice. Pojedinci krećući se po jednom mjestu nenamjerno stvaraju prostor koji odražava njihove navike, aktivnosti i tempo. Takva mjesta mogu se pojaviti unutar nekog prostora i na otvorenome (Oldenburg, 1999; Seamon, Nordin, 1980, prema Seamon, 2013). Pozitivno djelovanje mjesta na pojedinca može uzrokovati njegov ponovni dolazak i boravak. Međutim, postoje i neugodna, odbojna mjesta koje pojedinci ne žele više posjećivati ili ih posjećuju zbog potrebe ili zato što ondje stanuju ili rade (Stiperski, 1997).

Istraživanje provedeno u Zagrebu 1996. i 1997. godine istražuje problematiku ugodnih i neugodnih mjesta. U istraživanju je sudjelovalo 279 ispitanika, a kao instrument istraživanja je korištena anketa sa samo dva pitanja. U prvom pitanju je bilo potrebno nabrojati pet mjesta u Zagrebu na kojima se ispitanici osjećaju vrlo ugodno i za koja žele da ostanu jednaka, a u drugom pitanju je bilo potrebno nabrojati pet mjesta na kojima se osjećaju vrlo neugodno i za koja bi željeli da se promjene. Mjesto je trebalo označavati određeni vanjski prostor u gradu, poput ulice, trga, perivoja, četvrti, stambene zgrade i sl., a ispitanici su mogli navesti i manje od točno pet mjesta. U rezultatima su prezentirana mjesta prema učestalosti ponavljanja od pet ili više posto. Rezultati istraživanja pokazuju da su u Zagrebu najčešća mjesta doživljena kao ugodna i neugodna: Gornji grad (52%), perivoj Maksimir (51%), Trg bana Josipa Jelačića (48%), Dubrava (45%) i Novi Zagreb (44%). Među navedenim mjestima kao ugodna mjesta su navedeni: Gornji grad, perivoj Maksimir i Trg bana Josipa Jelačića. Nakon njih slijede i Hrvatsko narodno kazalište, Zrinjevac i jezero Jarun. Sva se mjesta koja ispitanicima asociraju ugodu nalaze u središtu starog dijela grada. Od 17 mjesta koja ispitanicima izazivaju ugodu samo se 6 njih nalazi izvan središta grada, a 7 ih zadovoljava potrebu za kupovinom i šetnjom. Mjesta koja ispitanicima asociraju neugodu su: Dubrava i Novi Zagreb, a nakon njih slijede Cvjetni trg, zgrada Ferimporta na Trgu maršala Tita i Kvaternikov trg. Od 16 mjesta koja kod ispitanika pobuđuju neugodu samo se 4 mjesta nalaze u središtu grada, a većina ih je novoizgrađena ili preuređena. Ugodu i neugodu kod ispitanika pobuđuju Cvjetni trg i Novi Zagreb (Stiperski, 1997). „Neugodu Zagrepčana pobuđuju lokacije namijenjene trgovini, stanovanju, prometu, industriji i odlaganju otpada.“ (Stiperski, 1997: 316). Na ovom specifičnom primjeru moguće je zamijetiti kako se osjećaj ugone kod građana javlja na mjestima, odnosno prostorima koja često posjećuju, a koji ostaju netaknuti.

Privrženost mjestu potrebno je proučavati kroz širok spektar elemenata. Pojedinci se s određenim mjestom mogu povezati osjećajem pripadanja, ali i nepripadanja. Na takvu povezanost s mjestom utječu unutarnji i vanjski čimbenici. Pojedince s mjestom može povezivati određeni unutarnji ili vanjski čimbenik, ali i oba istovremeno. Primjerice, „određena obitelj može cijeniti i voljeti vlastiti dom i susjedstvo, ali ne voljeti grad u kojem živi.“ (Seamon, 2013: 16). Isto tako, ako određena četvrt propada postat će nepoželjna od strane njezinih susjeda. Tradicionalne gradske četvrti i ruralna područja jesu mjesta koja potiču snažan osjećaj pripadanja, posebno zbog homogenosti stanovnika toga mjesta. U slučajevima kada je pojedinac izoliran od mjesta javlja se osjećaj nepripadanja, što se može pojaviti na mjestima poput industrijskih četvrti, trgovačkih centara i određenih javnih prostora (Klinenberg, 2002; Rae, 2003, prema Seamon, 2013).

Privrženost mjestu mijenja se tijekom vremena, ona nije statična i nepromjenjiva (Lewicka, 2011, prema Seamon, 2013). Autor Seamon (2012b, prema Seamon, 2013) navodi šest procesa koji utječu na strukturu i dinamiku određenog mjesta. Prvi proces je *interakcija s mjestom* koji označava događanja, situacije ili aktivnosti koje se odvijaju u samom mjestu. Sudjelujući u tim aktivnostima stanovnici su u mogućnosti osjetiti prisutnost i pripadanje mjestu. Međutim, narušavanje svakodnevnih aktivnosti u mjestu izazvat će suprotno. Interakcije stanovnika s mjestom biti će rjeđe ili čak destruktivne. Drugi proces je *identitet mjesta* koji označava proces u kojemu se stanovnici poistovjećuju s mjestom te ono postaje dijelom njih. Pojedinaac može biti svjestan ili nesvjestan tog procesa, odnosno prihvaćanja i prepoznavanja mjesta kao dijela vlastitog identiteta. Ovaj proces usko je povezan s prvim procesom. Situacije u kojima se ne ostvaruje identitet s mjestom jesu one kada pojedinac biva izoliran, odbačen, ugrožen i sl. Treći proces koji opisuje privrženost mjestu je *otpuštanje mjesta*, a podrazumijeva slučajne, pozitivne situacije i susrete. Primjer ovog procesa jest susret s osobom, prostorom ili događajem prilikom kojega se otpuštaju osjećaji povezanosti s mjestom. Međutim, mogu se pojaviti i situacije u kojima nam mjesto ne pruža osjećaj ugone i zadovoljstva. Tada proces otpuštanja mjesta može izazvati negativne emocije kod pojedinca pri susretu s osobom, prostorom ili događajem iz prošlosti. Proces *realizacije mjesta* označava mjesto kao cjelinu sa svim fizičkim obilježjima kao što su krajolik, infrastruktura i slično, uključujući i aktivnosti stanovnika. Navedeni proces označava ozračje i karakter mjesta koji se realizira od strane njegovih stanovnika. Proces se neće ostvariti u slučajevima kada se okruženje u mjestu pogoršava, uništava građenjem ili manjkom brige, ali uništava i u slučajevima rata ili prirodnih nepogoda. Peti proces, koji autor navodi, je *stvaranje mjesta*, koji posebno ističe ulogu njegovih stanovnika. Stanovnici mogu aktivno doprinositi mjestu u kojemu žive putem promjena u politici, planiranja, upravljanja okolišem i dizajniranja, ali i zanemarivanjem potreba tog mjesta. Posljednji proces jest *intenziviranje mjesta* što označava mjere ulaganja u različita područja mjesta radi oživljavanja i osnaživanja istog. Kao i u procesu stvaranja mjesta, stanovnici su akteri navedenih promjena. Svi navedeni procesi utječu na povezanost pojedinca i mjesta, odnosno na vrstu i stupanj privrženosti između njih (Seamon, 2013).

Zbog mobilnosti, u današnjem svijetu, pojedinci često nadomještaju mjesto iz kojeg su migrirali s novim sekundarnim mjestom. Faktor blizine, koji označava udaljenost između pojedinca i određenog mjesta, moguće je izraziti kroz posjećivanje tog mjesta ili življenje u mjestu. U slučajevima kada to nije moguće mjestu se može „približiti“ i simbolično (predmeti, fotografije i sl.) (Scannell, Gifford, 2014). Faktor sigurnosti mjesta odnosi se na sigurnost od prijetnji, stresora i negativnih iskustava. „Prema istraživanjima pojedinci koji su više privrženi svom susjedstvu i

domu percipiraju ih sigurnijima od onih pojedinaca koji su manje privrženi.“ (Brown, Perkins i Brown, 2003, prema Scannell i Gifford, 2014: 26). Međutim, faktor sigurnosti ovisi i o karakteristikama pojedinaca: spolu, dobi, socioekonomskom statusu, stupnju obrazovanja i sl. (Scannell, Gifford, 2014). Privrženost je također snažnija u onim mjestima gdje su kvalitetniji okolinski faktori, poput prirodnih elemenata ili urbane infrastrukture, ali i ondje gdje su kvalitetniji susjedski odnosi, sklopljena prijateljstva i rad u zajednici (Fried, 1963; Kasarda, Janowitz, 1974, prema Scannell, Gifford, 2014).

3.1. Vrste privrženosti

Lewicka (2011) navodi pet načina privrženosti mjestu prema Hummonu (1992), a dijele se na dva tipa: tip ukorijenjenosti (eng. *rootedness*) i tip osjećanja (eng. *sentiments*). Prvi tip dijeli se na dvije vrste ukorijenjenosti, a to su svakodnevna (eng. *everyday*) i ideološka (eng. *ideological*) ukorijenjenost. Obje se odnose na pojedince koji su snažno povezani sa mjestom stanovanja i imaju izražen identitet mjesta. Pojedinci koje karakterizira svakodnevna ukorijenjenost nesvjesno prihvaćaju privrženost mjestu i ne putuju često izvan tog mjesta. Pojedinci sa ideološkom ukorijenjenošću prema mjestu svjesno prihvaćaju život i privrženost mjestu te aktivno sudjeluju u aktivnostima koji su u interesu tog mjesta. Drugi tip privrženosti, tip osjećanja, dijeli se na tri vrste; alijenacija u odnosu na mjesto (eng. *place alienation*), relativnost u odnosu na mjestu (eng. *place relativity*) i nepripadanje mjestu (eng. *placelessness*). Alijenacija označava negativan odnos prema mjestu i otuđenje od mjesta. Relativnost u odnosu prema mjestu označava ambivalentan i uvjetovan odnos s mjestom, a nepripadanje mjestu se izražava kroz ravnodušnost i nepostojanje emocionalne veze s mjestom (Lewicka, 2011).

U istraživanju o vrstama privrženosti autorice Lewicka (2011) upravo je cilj bio istražiti postoje li vrste privrženosti mjestu prema Hummonovoj tipologiji od pet vrsta privrženosti i kako su povezane sa sociodemografskim i psihološkim varijablama. U istraživanju je sudjelovalo 2556 ispitanika iz Poljske. Za metodu prikupljanja podataka korišten je intervju. Varijable su bile: odnos prema mjestu, demografske varijable (dob, spol, stupanj obrazovanja, mobilnost), stupanj društvenog kapitala, stupanj kulturnog kapitala, povezanost sa zajednicom i zadovoljstvo životom. Rezultati istraživanja su pokazali da se tradicionalna privrženost iskazuje kroz snažnu privrženost mjestu, izraženi lokalni identitet te nacionalno-konzervativni identitet, a vrlo slabo se iskazuje kroz relativnost prema mjestu i europski, neteritorijalni identitet. Tradicionalna privrženost pozitivno je povezana s dobi, a negativno sa stupnjem obrazovanja. Također, tradicionalno privrženi ispitanici najmanje su mobilni i postigli su najmanje rezultate po pitanju kulturnog kapitala. Visok rezultat

su postigli s obzirom na stupanj društvenog kapitala te po pitanju zadovoljstva životom. Pojedince koji su aktivni u svojoj zajednici karakterizira izrazita privrženost mjestu, izražen lokalni identitet, niska razina relativnosti prema mjestu te izražen europski, neteritorijalni identitet. Aktivna privrženost je pozitivno povezana sa stupnjem obrazovanja i dobi, počevši od četrdesetih godina života. Aktivno privrženi pojedinci izražavaju nizak stupanj mobilnosti, a visok stupanj kulturnog i društvenog kapitala. Izražavaju i visok stupanj zadovoljstva životom. Alijenaciju prema mjestu karakterizira visoka razina relativnosti u odnosu na mjesto, niska razina privrženosti te niska razina lokalnog, europskog i konzervativnog identiteta. Negativno je povezana s obzirom na dob, a s obzirom na stupanj obrazovanja alijenacija je najviše izražena među studentima i osobama koje završavaju svoje obrazovanje. Ispitanici s ovom vrstom neprivrženosti su najviše mobilni, imaju nizak stupanj društvenog i kulturnog kapitala te su najmanje zadovoljni životom. Nepripadanje mjestu najčešće je izraženo kod ispitanika mlađe dobi te onih sa višim stupnjem obrazovanja i kulturnog kapitala. Relativnost prema mjestu nije povezana s obrazovanjem i ostvaruje nizak rezultat s obzirom na stupanj kulturnog i društvenog kapitala. Zaključno, autorica je prikazala svih pet tipova privrženosti prema Hummonu (1992) te način na koji su eksprimirani u modernom svijetu. „Najveći broj mladih ispitanika karakteriziraju dva tipa neprivrženosti mjestu (nepripadanje i alijenacija) s gotovo niti jednom osobom tradicionalno privrženom ispod 30 godina.“ (Lewicka, 2011: 703). Moglo bi se reći da će se dolaskom nove generacije privrženost mjestu smanjivati. Međutim, rezultati istraživanja su pokazali da su mlađi ispitanici aktivno privrženi mjestu u postotku od 20%, a kroz daljnje obrazovanje taj broj se povećava (Lewicka, 2011).

U svom istraživanju Savage i sur. (2010, prema Gustafson, 2014) opisali su koncept izborna pripadnost (eng. *elective belonging*) i njemu suprotne koncepte prebivanje (eng. *dwelling*) i nostalgija. „Prebivanje predstavlja povijesnu privrženost mjestu u kojem je pojedinac proveo sav ili većinu svog života te je socijalno povezan s tim mjestom.“ (Savage, 2010, prema Gustafson, 2014: 39). U takvom pristupu javlja se pasivnost jer mjesto nije izabrano aktivno, već pasivno. Nostalgija se javlja kod pojedinaca koji više ne osjećaju pripadnost mjestu u kojem dugo žive zbog strukturnih ili društvenih razlika koje su promijenile mjesto. Promjene mogu biti kulturološke, recimo dolaskom novih stanovnika u mjesto, ali i promjene u društvenom statusu pojedinca.

Jedno od istraživanja bavi se pitanjem utječe li vrsta interpersonalne privrženosti na stupanj privrženosti mjestu. U rezultatima je prikazano da su pojedinci s nesigurnim, anksioznim vrstama interpersonalne privrženosti povezani s nižim stupnjem privrženosti mjestu, slabim društvenim odnosima sa susjedima i nižim zadovoljstvom pri ispunjavanju potreba u mjestu. Također pojedinci

s takvom vrstom interpersonalne privrženosti češće će biti nostalgični za mjestom u kojem su prije živjeli (Tartaglia, 2006; Thurber, Sigman, 1998, prema Scannell, Gifford, 2014). Još jedno od istraživanja koje se bavi vrstama privrženosti, odnosno povezanosti stilova interpersonalne privrženosti i stilova privrženosti mjestu, ukazuje na povezanost između navedenih stilova. Pojedinci koji se osjećaju sigurno u svojim interpersonalnim odnosima češće se osjećaju sigurno i u odnosima prema trenutnom mjestu stanovanja. Interpersonalne vrste privrženosti su pozitivno korelirane s vrstama privrženosti mjestu (McBain, 2010, prema Scannell, Gifford, 2014).

U istraživanju iz 2003. godine privrženost mjestu proučavala se jednodimenzionalno na uzorku ispitanika tri velike regije Poljske, odnosno uzorak od otprilike pola poljskog stanovništva. Rezultati anketnog upitnika prikazali su pozitivnu povezanost između privrženosti mjestu i dobi te negativnu povezanost između privrženosti mjestu, stupnja obrazovanja i veličine zajednice (Lewicka, 2005, prema Lewicka, 2011). Također, snažniju privrženost imali su nezaposleni i umirovljeni. Stanovnici istočne, konzervativne, regije imali su snažniju privrženost mjestu od stanovnika zapadne, ekonomski razvijenije, regije (Lewicka, 2011).

Rezultati navedenih istraživanja ne daju potpuni pregled složenog koncepta privrženosti mjestu jer kvalitativne razlike u privrženosti mjestu nisu pouzdane kao i multidimenzionalni pristup konceptu mjesta (Lewicka, 2011). Zaključno, istraživači smatraju da je potrebno provesti još istraživanja o stilovima privrženosti mjestu, odnosno mijenjaju li se stilovi privrženosti s obzirom na određene karakteristike pojedinca (Scannell, Gifford, 2014).

4. Privrženost mjestu u suvremenim okolnostima

Mjesto u suvremenim urbanim okolnostima predstavlja fizički prostor na kojemu žive stanovnici i prostor koji ima svoju lokaciju i površinu koja varira. Mjesta su međusobno različita, ali i slična po određenim karakteristikama. Ona su determinirana aktivnošću svojih stanovnika, pružaju im sigurnost i omogućuju interakciju (Šarinić, Čaldarović, 2015). Globalizacija je dovela pod pitanje doživljaj mjesta kao globalnog ili lokalnog, kao kratkoročnog ili dugoročnog, mjesta sa snažnim ili slabim vezama sa zajednicom, mjesta s lokalnim identitetom ili mjesta identitetske homogenosti i jednoličnosti. U modernosti su prevladavali čvrsti odnosi s mjestom, osjećaj povezanosti, lokalnosti i zatvorenosti, a globalizacija sa sobom donosi novi koncept mjesta kojeg obilježavaju mobilnost, konzumerizam, otvorenost, ali i koncept nemjesta (Ursić, 2009). U vrijeme globalizacije pojavljuju se procesi deterritorijalizacije i reteritorijalizacije koji utječu na oblik i organizaciju

mjesta (Antonsich, Holland, 2014). Supermodernitet mijenja značenje mjesta ubrzanim promjenama kroz razvoj gradova, prometnica i medija, koji omogućuju lakšu dostupnost udaljenih mjesta. Također, slabljenje veza i odnosa u zajednici smanjuje kontakte pojedinaca uživo i razvija gubitak povezanost s mjestom. Mjesto postaje lokacija, kvantiteta nadilazi kvalitetu, a zajednica se usmjerava ka interesima pojedinaca (Ursić, 2009). Ono što također mijenja obilježja nekog mjesta i njegove stanovnike je proces gentifikacije, koji zahvaća područja unutar grada, i etnička segregacija koja se javlja u vanjskim dijelovima gradova (Lees i sur., 2008; Brama, 2006, prema Gustafson, 2014).

Castells mjesto definira kao koncept koji je konstruiran iz prostora u mjesto putem djelovanja pojedinaca. Prostor objašnjava promjenama koje se odvijaju u društvu, koji se, pod utjecajem globalizacije, mijenjaju u nove prostorne oblike, a opisuje ih koristeći termin *prostori tokova*. Prostor tokova se sastoji od mreže razmjene kapitala, informacija i odluka kojima su povezani glavna upravljačka središta u svijetu. U glavnim središtima nalaze se poslovni centri kako bi razmjena i organizacija mogla teći. Informacijski gradovi karakteristični po dominaciji prostora tokova nad prostorima mjesta. (Castells, 2000, prema Ursić, 2009).

Mjesta su važna za pojedince i njihovo zadovoljstvo životom, iako, u današnjem društvu, pojedinci češće migriraju iz jednog mjesta u drugo. Odlaze na školovanje, posao, putovanja, odmor ili u posjetu prijateljima i rodbini (Gustafson, 2014). Pojedinci mjesta ne posjećuju bez razloga i namjere. Njihova očekivanja od mjesta oblikovana su karakteristikama mjesta i socijalno konstruiranim namjerama. Turisti su dobar primjer jer pomno odabiru mjesto koje žele posjetiti, većinom na temelju iskustava prijašnjih posjetitelja, prijatelja i rodbine, na temelju medijskih reprezentacija i brošura, fotografija i sl. (Lipsanen, 2001). Urry (1990, prema Lipsanen, 2001) smatra da turisti ne žele originalno, jedinstveno putovanje, već ono koje se razlikuje od svakodnevice.

Privrženost mjestu i mobilnost pojedinca se može promatrati kroz više aspekata; kroz kvalitetu privrženosti mjestu, kroz privrženost prema većem broju različitih mjesta ili utjecaju suvremene tehnologije na odnose pojedinca i mjesta. Mreže prometnica cestovnog, a posebno zračnog prometa omogućile su međusobno povezivanje udaljenih mjesta. S obzirom na navedene promjene, mjesta više ne predstavljaju stabilne i homogene prostore. Neki od teoretičara i istraživača su mobilnost pojedinca promatrali u negativnom aspektu, a podržavali su ideju o emocionalnoj privrženosti mjestu. No, druge perspektive promatraju privrženost mjestu i mobilnost potpuno suprotno (Gustafson, 2014). Teoretičari takve perspektive mobilnost pojedinca smatraju pozitivnom

pojavom koja odražava osobni razvoj, kozmopolitski identitet i otvorenost novim iskustvima, a privrženost mjestu kao karakteristiku pojedinca koja predstavlja ograničene mogućnosti življenja, ograničen pogled na svijet te izražen lokalni identitet (Gustafson, 2006; Lewicka, 2011a, prema Gustafson, 2014). Često se danas koncept privrženosti mjestu povezuje s pojedincima koji rijetko migriraju, starije su dobi, neobrazovani su, žive u nerazvijenim regijama u kojima prevladavaju konzervativni stavovi (Lewicka, 2011) i činjenica jest da će privrženost mjestu biti snažnija ukoliko pojedinac dugo boravi na jednom mjestu i ima snažnu lokalnu povezanost (Kasarda, Janowitz, 1974; Lewicka, 2010; Ringel, Finkelstein, 1991, prema Lewicka, 2011). Suprotnost između mobilnosti i privrženosti mjestu vidljiva je kroz migracije pojedinca koji time umanjuje značaj teritorijalnih veza s određenim mjestom. S druge strane, osoba koja je snažno povezana s mjestom razvit će manju želju za migracijom izvan mjesta (Lewicka, 2011 prema Gustafson, 2014).

Suprotno prethodnom, razna istraživanja pokazuju da čak i osobe koje često migriraju stvaraju snažnu privrženost prema mjestu ili prema više mjesta (Scannell, Gifford, 2014; Gustafson, 2014). Stoga, modernost i povezanost s lokalnom zajednicom ne moraju biti negativno povezane (Lewicka, 2011). Upravo pojavom suvremenih koncepata poput nemjesta i prostora bez značenja, počinje zanimanje za važnost mjesta i proučavanje njegove posebnosti. Promijenila se priroda koncepta privrženosti mjestu i način na koji pojedinci postaju privrženi. U današnjem svijetu se češće može zateći privrženost mjestu koja je svjesno odabrana od strane pojedinca, tzv. ideološka privrženost mjestu (Hummon, 1992, Williams, McIntyre, 2001, prema Lewicka, 2011). U rezultatima istraživanja iz Švedske iz 2011. godine, na temelju anketnog upitnika prikazano je da mobilnost pojedinca ne označava istovremeni gubitak privrženosti mjestu, već se omjer mjesta s kojima se pojedinac poistovjećuje mijenja što je veća njegova mobilnost (Gustafson, 2009, prema Lewicka, 2011). U drugom istraživanju prikazano je da se identitet mjesta mijenja kada se povećava stupanj obrazovanja kod pojedinca (Tuan, 1974, prema Lewicka, 2011).

Barcus i Brunn (2009, prema Gustafson, 2014) navode tri vrste privrženosti mjestu s obzirom na razlike u mobilnosti. Prvo, su pojedinci ukorijenjeni u mjesto (eng. *rooted in place*) koji su snažno privrženi za mjesto, integrirani u zajednicu te svojevolumno ostali ondje prebivati. Pojedinci koji su manje privrženi mjestu i zajednici, imaju negativan stav prema mjestu u kojemu žive, a nemaju mogućnosti i resurse za odlazak iz mjesta su pojedinci vezani za mjesto (eng. *tied to place*). Treća vrsta su mobilni, ali privrženi pojedinci (eng. *mobile but attached*) koji su napustili svoje mjesto, ali i dalje osjećaju privrženost mjestu iz kojeg dolaze.

Zygmunt Bauman (Haralambos, Holborn, 2008) u svojoj teoriji o društvenim identitetima iznosi četiri vrste životnih strategija pojedinca koje ističu i pripadnost određenom mjestu. Prema njegovoj teoriji *skitač* je pojedinac koji nema cilj prema kojemu stremi, tipični je postmoderni potrošač, uspoređuje ga se sa radnikom u vrijeme moderne, a mjesto kojemu pripada su trgovački centri. Pojedinac koji nema svoje mjesto te je stranac posvuda naziva se *vagabundo*. *Turist* je onaj koji zna kamo želi ići, ali nema krajnji cilj, usmjeren je ka novim mjestima i novim iskustvima. Posljednji je *igrač* koji mijenja svoje igranje igre s obzirom na razdoblja pa tako nema određeno mjesto pripadanja (Haralambos, Holborn, 2008).

U istraživanju o privrženosti mjestu i osjećaju pripadnosti mjestu provedeno na otoku Tenerife 2007. godine nastojala se istražiti razlika između privrženosti mjestu i osjećaja pripadnosti mjestu među stanovnicima i strancima. U istraživanju je sudjelovalo 139 studenata između 18 i 33 godina koji su bili podijeljeni u tri skupine s obzirom na duljinu boravka u glavnom gradu Tenerifa. Za istraživanje je korišten anketni upitnik. Rezultati istraživanja su pokazali razliku između privrženosti i osjećaja pripadanja među stanovnicima grada i strancima. Stranci izražavaju veći stupanj privrženosti mjestu nego osjećaj pripadanja mjestu dok stanovnici grada izražavaju podjednako obje varijable (Hernandez i sur., 2007). Istraživači su nakon toga proveli isto istraživanje, ali su istraživali razlike između stanovnika grada i imigranata. Sudjelovao je 154 ispitanika, od koji je 57% imigranata, a za mjerenje se također koristio anketni upitnik. Rezultati istraživanja su pokazali da stanovnici grada izražavaju jednak stupanj privrženosti i osjećaja pripadnosti mjestu. Imigranti izražavaju veći stupanj privrženosti mjestu nego stupanj osjećaja pripadanja mjestu (Hernandez i sur., 2007).

Istraživači Antonsich i Holland (2014) bavili su se proučavanjem lokalne, regionalne, nacionalne privrženosti i privrženosti Europi kao cjelini na temelju rezultata Eurobarometra zapadnog dijela Europe. Očekivali su da će proces globalizacije utjecati na teritorijalnu privrženost. Prema Eurobarometru, ispitanici su u upitniku na likertovoj skali trebali označiti u kojoj mjeri su privrženi svom gradu ili selu, regiji, državi i Europi u cjelini. Istraživanje je bilo longitudinalno i provedeno je od 1991. do 2007. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da su sve privrženosti, osim one Europi, vrlo stabilne tijekom godina. Rezultati također pokazuju da zadnje godine, 2007., ispitanici izražavaju više privrženosti regiji nego Europi, što znači da je i u vrijeme globalizacije teritorijalni identitet snažno izražen kod ispitanika zapadne Europe (Antonsich, Holland, 2014). Istraživači su razmotrili i Europsko istraživanje vrednota provedeno od 1981. do 2008. godine. U upitniku su ispitanici trebali odgovoriti kojoj od navedenih skupina pripadaju: gradu ili mjestu u kojem žive, regiji, državi ili svijetu kao cjelini. U istraživanju je sudjelovalo devet zapadnih europskih zemalja

(Francuska, Velika Britanija, Italija, Španjolska, Nizozemska, Belgija, Danska, Švedska i Irska). Rezultati pokazuju sličnu situaciju kao i u prethodnom istraživanju. Pripadnosti svim teritorijalnim jedinicama su stabilne tokom godina. Najsnažnije je izražena pripadnost gradu ili mjestu stanovanja, a nakon nje slijedi pripadnost državi. Oba istraživanja pokazuju da i u vrijeme globalizacije pojedinci izražavaju snažnu teritorijalnu privrženost mjestu u kojem žive. Stoga se može reći, prema Castellsu, da prostori tokova nezamjenjuju prostore mjesta (Antonsich, Holland, 2014).

Empirijsko istraživanje iz 2013. godine u sjevernoj Danskoj prikazuje percepciju mjesta i osjećaj privrženosti mjestu od strane doseljenika. Istraživanje je provedeno sa doseljenicima koji u Danskoj borave najmanje dvije i pol godine. Za prikupljanje podataka korištena je vizualna metoda fotografiranja mjesta u gradu na kojima se osjećaju kao „kod kuće“ i ona na kojima se osjećaju kao stranci te prikupljanja komentara ispitanika o istim fotografijama. Ispitanici su mogli fotografirati zgrade, objekte, osobe i sl., iako ispitanici priznaju da je teško samo fotografijom predočiti osjećaj pripadanja mjestu. Prema rezultatima istraživanja ispitanici su najčešće fotografirali fizički okoliš, ali i društvene prostore, mjesta s osjećajem Danske kulture ili poslovna mjesta. Ispitanici su određena mjesta povezivali s pozitivnim, ali i negativnim emocijama. Naprimjer, većina ispitanika je pozitivno ocijenila biciklističku kulturu u sjevernoj Danskoj. Vidljive su i rodne razlike prema fotografijama mjesta na kojima se boravi s djecom, koje su većinom fotografirali muški ispitanici. Zaključak istraživanja jest da rod, bračni status, zaposlenost i zemlja porijekla utječu na osjećaj pripadnosti mjestu doseljenja (Faber, Moller, Nielsen, 2013).

Westin (2016) istražuje privrženost pojedinaca mjestu s obzirom na određene razine mjesta (susjedstvo, naselje i regija) i odnos privrženosti i mobilnosti. Istraživanje je provedeno 2009. godine, na uzorku od 6000 ispitanika iz švedskih gradova Goteborga i Umea, a kao instrument se koristio anketni upitnik. Ispitanici su podijeljeni na one koji često putuju i one koji ne putuju. Rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici izražavaju povezanost između mobilnosti i privrženosti susjedstvu i naselju, ali ne i regiji. Što se može protumačiti kao rezultat učestalih putovanja u centar naselja u kojemu se nalaze sve osnovne institucije potrebne ispitanicima. Također, ono o čemu ovisi privrženost susjedstvu, naselju i regiji jest živi li pojedinac u centru naselja ili na periferiji. Ono što se istaknulo kao važno za privrženost mjestu jest i društveni život ispitanika i javne ustanove u naselju. Što se tiče mobilnosti vrlo je važno koliko vremena pojedinac provodi u svom naselju. Ispitanici koji su putovali izražavaju niži stupanj privrženosti lokalnoj zajednici od onih koji nisu putovali ili migrirali. Ispitanici s niskom privrženosti susjedstvu izražavali su viši stupanj sklonosti ka migriranju. Jedan od glavnih razloga bio je posjećivanje ili

odlazak obitelji i prijateljima. Ukupno gledajući, ispitanici često ne putuju jer sve svoje potrebe mogu zadovoljiti u mjestu u kojem žive. Pojedince na migraciju češće potiču poslovne prilike, primanja i slično, a ne nizak stupanj privrženosti mjestu, iz čega proizlazi da razvoj gradova ne utječe negativno na privrženost mjestu (Westin, 2016).

Odabir mjesta u koje će pojedinac otputovati može ovisiti od društvenim mrežama s drugima, poput recimo, prisutnost obitelji i prijatelja u tom mjestu. Naravno, različiti faktori utječu na to hoće li pojedinac migrirati ili neće, a to su dob, spol, stupanj obrazovanja, bračni status, imovinski status, rasa i sl. (Shaw, 1975, prema Barcus, Brunn, 2009). Govoreći o migracijama pojedinaca, privrženost mjestu je obično povezana s nedostatkom migracija, odnosno, ako je privrženost mjestu snažnija, mobilnost će biti rjeđa. Autori, Barcus i Brunn (2009), su proveli istraživanje u istočnom dijelu SAD-a, regiji Appalachia, koja je poznata po niskoj razini mobilnosti i izraženoj privrženosti mjestu njezini stanovnika. Istraživači su pretpostavili da različite vrste privrženosti neće utjecati na manjak mobilnosti, odnosno da će pojedinci koji često migriraju ili ne žive u svom mjestu rođenja i dalje osjećati privrženost tom mjestu. Istraživanje je provedeno putem anketnog upitnika kojeg su ispitanici (ukupno 93 ispitanika) ispunjavali na obiteljskim okupljanjima koja su prethodno identificirana. Obiteljska okupljanja se održavaju svakog ljeta i dio su kulturnog identiteta regije Appalachia-e. Na obiteljska okupljanja dolaze i oni koji su otputovali izvan svog mjesta stanovanja, ali i dalje održavaju snažne obiteljske veze. Rezultati istraživanja pokazuju da dugotrajan boravak u mjestu ne označava snažnu privrženost mjestu, kao i što učestale migracije ne označavaju manjak privrženosti mjestu. Ono što pojedince ne usmjerava ka migraciji iz mjesta su društvene veze, lokalne organizacije i pozitivan odnos prema vođenju. Dok s druge strane, za određene pojedince, nemogućnost mobilnosti nije svojevremeno izabrana, već nametnuta. Ekonomski status i obrazovanje omogućava pojedinim ispitanicima da migriraju, ali povremeno posjećuju svoje mjesto i na taj način održavaju privrženost mjestu. To su većinom mladi ljudi koji odlaze na studij izvan svog mjesta. Zaključno, rezultati istraživanja pokazuju da dugotrajan boravak u mjestu ne znači nužno i snažnu privrženost ili pozitivan odnos prema tom mjestu (Barcus, Brunn, 2009).

4.1. Privrženost prema više mjesta

Pod utjecajem globalizacije i sve veće mobilnosti pojedinaca javljaju se oblici dvostrukog ili mnogostrukog prebivanja. Oni koji imaju više adresa stanovanja, često putuju ili nemaju stalnu adresu stanovanja često razvijaju privrženost s drugim mjestima, a ne sa svojim primarnim domom. Određeni pojedinci čak razvijaju privrženost s nemjestima poput vozila, infrastrukture, puteva s kojima se susreću za vrijeme putovanja. Istraživanja pokazuju da se pojedinci vežu za svoj primarni

dom zbog društvenih odnosa, poznanstava, osjećaja pripadanja, sigurnosti koju su razvili, kontinuiteta prebivanja i slično, a sa sekundarnim mjestima zbog ugone, klime, određenih pojedinaca i sl. (Scannell, Gifford, 2014). Pojedinci su najčešće privrženi svom susjedstvu, zajednici i svom domu, ali često, iako u manjoj mjeri, izražavaju privrženost i gradu, regiji, državi ili kontinentu. Postoji puno razloga zašto su pojedinci privrženi različitim teritorijalnim površinama (Gustafson, 2009; Laczko, 2005; Lewicka, 2010, prema Gustafson, 2014). Neki od razloga za privrženost primarnom domu su fizička obilježja mjesta, za privrženost stambenoj jedinici, susjedstvu ili četvrti razlozi su društvene naravi, a privrženost gradu ili regiji objašnjava se dužinom boravka u mjestu (Lewicka, 2010, prema Gustafson, 2014). Hay (1998, prema Scannell, Gifford, 2014) smatra da se privrženost mjestu u najranijoj dobi proširuje i to od sigurne zone djeteta do njegovih skrbnika i doma pa skroz do susjedstva i na kraju šire društvene zajednice. Kako bi se privrženost proširila važno je upoznavanje, povjerenje, sigurnost, zadovoljstvo i iskustvo u sigurnoj zoni pojedinca (Fried, 2000, prema Scannell, Gifford, 2014).

Pojedinci koji migriraju mogu razviti privrženost prema više različitih mjesta. Obično se smatra da će imigranti razviti novu privrženost prema mjestu u koje dolaze, a i dalje osjećati emocionalnu i druge povezanosti s mjestom iz kojeg dolaze. Također se smatra da su migranti u mogućnosti pripadati prema više mjesta, ali i održavati privrženost prema novim i starim mjestima (Christensen, Jensen, 2011, prema Gustafson, 2014). Feldman (1996, prema Gustafson, 2014) smatra da migranti prilikom odlaska u novo mjesto biraju ono koje je slično prema karakteristikama mjesta iz kojeg dolaze. Takve pojave opisuje terminom identitet naselja, koji može biti identitet ruralnog naselja, malog grada, predgrađa i sl. Stvaranje privrženosti s drugim mjestima može biti dobrovoljno, ali i prisilno (Scannell, Gifford, 2014). Stokols i Shumaker (1981, prema Scannell, Gifford, 2014) navode da se „ustrajnost u privrženosti jednom posebnom mjestu naziva ovisnost o geografskom mjestu. S druge strane, Barcus i Brunn (2010), objašnjavaju pojam elastičnosti mjesta (eng. *place elasticity*) koji označava snažne veze i nepromjenjivost mjesta, ali s mogućim odstupanjima u privrženosti mjestu. Odnosno kada „se pojedinci presele u drugo mjesto, ono što im olakšava povezanost sa starim mjestom jesu razni oblici mobilnosti.“ (Barcus, Brunn, 2010, prema Gustafson, 2014: 41). Na taj način se „granice“ mjesta šire putem društvenih mreža s ljudima i uz pomoć suvremene tehnologije. Autori smatraju da elastičnost mjesta nije moderna pojava. Klasičan primjer elastičnosti mjesta jest slanje pisma i razglednice obitelji ili rodbini. Naravno, uz pomoć suvremene tehnologije mogućnosti „širenja mjesta“ postale su lakše, brže i jeftinije. Interakcija s mjestom je tada moguća putem automobila, aviona, brzih vlakova, ali i interneta, maila i televizije (Barcus, Brunn, 2010). Elastičnost mjesta karakterizira snažna povezanost s mjestom,

nepromjenjivost (*eng. permanence*) i prenosivost (*eng. portability*) mjesta. Snažna povezanost s mjestom i nepromjenjivost mjesta ovisi o vremenu koje je potrebno pojedincu da se poveže s mjestom. Pojedinci mogu imati različite veze koje ih povezuju s mjestom jer su subjektivne naravi. Nepromjenjivost mjesta označava ukorijenjenost mjesta u identitet pojedinca. Ona se može održavati putem uspomena koje pojedinca vežu za određeno mjesto. Prenosivost mjesta označava mogućnost povratka u mjesto. Povratak može biti fizički ili emocionalan, a može se odvijati u slučaju umirovljenja pojedinca ili dolaska na godišnji odmor. Ono što omogućava prenosivost mjesta je održavanje interakcije s mjestom kroz određeno vrijeme (Barcus, Brunn, 2010). Koncept elastičnosti mjesta jasno pokazuje mogućnost postojanja i održavanja privrženosti mjestu u suvremenim urbanim okolnostima

U slučaju susreta pojedinca s novim mjestom života povezanost je važna zbog osobne prilagodbe, načina života i zdravlja pojedinca (Hornsey, Gallois, 1998, prema Scannell, Gifford, 2014). Prilikom odlaska ili selidbe u novo mjesto, nostalgija za starim domom nije neuobičajena pojava. Dobar primjer su studenti koji odlaze na studij izvan mjesta prebivališta. Više nostalgični će biti oni koji imaju snažne socijalne veze i odnose sa ljudima u svom rodnom gradu i oni koji se teže prilagođavaju novoj zajednici, novom mjestu (Ryan, Ogilvie, 2001, prema Scannell, Gifford, 2014). Ono što može pomoći studentima pri prilagodbi novom mjestu jest sličnost okoliša i kvaliteta života kao i u mjestu iz kojega dolaze (Scannell, Gifford, 2014). Istraživanje nostalgije za mjestom porijekla na uzorku od 200 studenta pokazalo je da pozitivna povezanost s novim mjestom pomaže pri smanjivanju nostalgije za mjestom porijekla (Scopelliti, Tiberio, 2010).

Mobilnost se razlikuje s obzirom na udaljenost, frekvenciju i trajanje. Različiti oblici mobilnosti rezultiraju različitim stilovima privrženosti. Na mobilnost utječe i društveni status pojedinca jer u globaliziranom svijetu mogu češće putovati bogatiji i moćniji pojedinci, a time im se smanjuje ili nestaje privrženost jednom mjestu (Gustafson, 2014). Pojedinci koji često putuju razvit će privrženost prema većim prostorima. Time se razlikuju od manje pokretljivih osoba, a obilježava ih kozmopolitski identitet. Međutim, pojedina istraživanja navode da pojedinci koji razviju snažnu privrženost s lokalnim mjestom ju i zadržavaju bez obzira imaju li kozmopolitski identitet ili često putuju (Gustafson, 2009a, 2009b, Pollini, 2005, prema Gustafson, 2014).

4.2. Virtualna mobilnost i virtualna mjesta

„Internet stvara krizu granica između stvarnog i virtualnog, između vremenskih zona i između bliskih i udaljenih prostora.“ (Shields, 1996, prema Jones, 2001: 39). Virtualni prostor je društveni prostor stvoren od strane ljudi. On postaje novi javni prostor, društveno konstruirano mjesto (Jones,

2001: 39). Autor Urry (1985, prema Jones, 2001) smatra da je prostor skup kulturalno povezanih odnosa, a McLuhan (1964, prema Jones, 2001) tvrdi da kroz razvoj tehnologije prostor gubi na svom značenju jer svi živimo u globalnom selu u kojemu nema osjećaja za mjesto. Virtualni prostori su otvoreniji za javnost i omogućavaju svima koji posjeduju uređaje i internetsku vezu da ih posjećuju. Virtualni prostori su i privatni prostori u kojima pojedinci mogu stvarati nove veze s ljudima i prostorom, a teže prema sve većoj kontroli (Jones, 2001). Virtualno možemo putovati putem telefona, mailova, interneta, televizije i dr. Koristeći navedena pomagala pojedinci su u mogućnosti održavati kontakt sa svojim primarnim domom, mjestom te održavati privrženost mjestu i osjećaj pripadanja. Takva mobilnost osobito je korisna pojedincima koji nisu u mogućnosti putovati na udaljena mjesta. Internet ne omogućava samo virtualni kontakt s mjestom, već i održavanje društvenih veza putem razmjene informacija (Hiller, Franz, 2004; Gilleard i sur., 2007, prema Gustafson, 2014). Virtualna privrženost mjestu, prema Schwartzu (2014), „je način stvaranja i održavanja povezanosti s mjestima koje posjećujemo *online* i *offline*“ (Schwartz, 2014: 96). Razvojem tehnologije, uz pametne telefone i satove, povećava se mogućnost istraživanja kretanja, osobito kretanja po gradovima. Većina uređaja može služiti kao senzor za praćenje podataka o pojedincima, vlasnicima uređaja. Proučavanje iskustava pojedinaca na određenim mjestima u gradu omogućava razumijevanje emocionalne povezanosti s mjestom (Stals, Smyth, Mival, 2018).

Autor Christian Nold je u svom istraživanju koristio tehnologiju koju pojedinac nosi (GPS lokator i biometrički senzor) dok slobodno šee gradom kako bi identificirao lokacije u gradu koje izazivaju emocije kod pojedinca. Nakon toga je od ispitanika zatražio vlastitu interpretaciju prikupljenih podataka. Temeljem toga stvorene su vizualne emocionalne mape. Međutim, neka od istaknutih mjesta na emocionalnoj mapi izazvana su vanjskim čimbenicima, kao što su promet ili arhitektura (Stals, Smyth, Mival, 2018). Pametni gradovi služe se takvim i sličnim podacima kako bi na temelju potreba, želja i ponašanja građana poboljšali život u gradu. Također, na taj način građani mogu aktivno sudjelovati u kreiranju grada u skladu sa njihovim željama i potrebama (Smyth i sur., 2013; Hill, 2013, prema Stals, Smyth, Mival, 2018).

U istraživanjima emocionalnih mapa važna je i duljina boravka ispitanika u mjestu. Kako bi prikupili informacije o emocijama pojedinaca prema mjestu, autori Resch, Summa, Zeile i Strube (2015, prema Stals, Smyth, Mival, 2018) koristili su se objavama na Twitteru. Drugi istraživači koristili su GoPro kamere i program za automatsko prepoznavanje ekspresija lica (Staly, Smyth, Ijsselsteijn, 2014, prema Stals, Smyth, Mival, 2018). Novija istraživanja koriste emocionalne kategorije pri izradi emocionalnih mapa. Ispitanici (biciklisti) koriste aplikaciju UMap u kojoj se

prikupljaju kvantitativni podaci o kretanju i vremenskim uvjetima putem senzora u pametnom telefonu. Kvalitativne podatke, poput emocija, bilješki ili medija, ispitanici samostalno dodaju u aplikaciju. Nedostaci ovakvih istraživanja jesu emocionalne kategorije zbog toga što ispitanici mogu odabrati samo jednu emociju koju su doživjeli na određenom mjestu (Matassa, Rapp, 2015, prema Stals, Smyth, Mival, 2018). Emocionalne mape ipak manje kvalitetno prikazuju kompleksnost emocionalne povezanosti koje pojedinci imaju s mjestom u gradu (Stals, Smyth, Mival, 2018).

Schwartz (2014) se bavio istraživanjem virtualne privrženosti mjestu, a zanimalo ga je koji elementi su potrebni da bi se pojedinac povezo s određenim fizičkim prostorom. Osnova istraživanja bila je aplikacija *Foursquare* (pokrenuta 2005. godine) koja ima više od 30 milijuna korisnika u svijetu. Korisnici aplikacije se putem svojih pametnih mobitela spajaju na GPS i prijavljuju na mjesta koja posjećuju, a tu informaciju odmah dijele s drugim korisnicima. Korisnici putem aplikacije mogu ostavljati recenzije, komentare, slike ili označiti mjesta oznakom „sviđa mi se“. Također, korisnici mogu kategorizirati mjesta koja su posjetili, ali i steći virtualne bodove, oznake ili pogodnosti za mjesta koja su često posjećivali. U istraživanju se koristio intervju, a podaci su se prikupljali i putem navedene mobilne aplikacije. Intervju je proveden sa 25 ispitanika, korisnika aplikacije, iz tri američka grada (New York, Pittsburgh i San Francisco). U rezultatima istraživanja prikazano je da mobilna aplikacija *Foursquare* omogućuje ispitanicima da stvore nove emocionalne veze s mjestima, ali i održavaju već postojeće. Koristeći aplikaciju ispitanici imaju osjećaj posjedovanja mjesta te se na taj način snažno povezuju s njim. Kroz različite događaje, koje ispitanici posjećuju i na kojima vrijeme provode u društvu drugih, stvaraju uspomene koje kasnije utječu na povećanu privrženost određenom mjestu. Fotografiranjem mjesta stvaraju se posebne veze s mjestom, a aplikacija omogućava postizanje virtualnih nagrada ukoliko pojedinac mjesto posjećuje u više navrata. Prateći koja mjesta posjećuju drugi korisnici aplikacije, pojedinac može biti u interakciji s mjestom, iako nije fizički ondje. Zaključno, autor smatra da je mobilna aplikacija vrlo značajna za održavanje i interakciju s mjestima jer ne samo da se sjećanja o mjestu stvaraju uživo, nego i virtualno putem aplikacije (Schwartz, 2014).

5. Zaključak

Konceptu privrženosti mjestu važno je pristupiti kao multidimenzionalnom konceptu jer se sastoji od različitih faktora poput dimenzije mjesta, karakteristika pojedinca, psiholoških procesa i dr. Pojedinci stvaraju emocionalnu privrženost prema mjestima kroz odrastanje i genealoško vezivanje

s prostorom. Upravo kroz različita iskustva pojedinac stvara sjećanja i uspomene na određenim mjestima koja zatim postaju simbolički prostori njegova života. Privrženost mjestu utječe i na identitet pojedinca, njegov doživljaj života, ali i njegove aktivnosti. Naravno, privrženost mjestu nije statična i nepromjenjiva, već se mijenja s vremenom.

Danas se govori o tome da mjesto gubi svoju vrijednost i postaje samo prostor za pružanje usluga, a neki od razloga su različiti društveni procesi poput industrijalizacije, globalizacije i gentrifikacije koji mijenjaju mjesto te ono postaje obilježeno mobilnošću, konzumerizmom, otvorenošću, ali i pojavom nemjesta. Pojedinci u suvremenom svijetu migriraju iz jednog mjesta u drugo učestalije nego ikad prije. Oni koji migriraju mogu razviti privrženost prema više različitih mjesta. Obično se smatra da će imigranti razviti novu privrženost prema mjestu u koje dolaze, a i dalje osjećati emocionalnu i druge povezanosti s mjestom iz kojeg dolaze. Odnosno kada se pojedinci presele u drugo mjesto, ono što im olakšava povezanost sa starim mjestom jesu razni oblici mobilnosti. Jedan dio istraživača kritizira mobilnost i smatra da ona onemogućava snažnu privrženost mjestu, dok drugi smatraju, a i prikazuju rezultatima svojih istraživanja da je privrženost mjestu moguća čak i ako je pojedinac često mobilan.

Rezultati raznih istraživanja pokazuju da se snažna privrženost mjestu iskazuje kroz dugoročni boravak u mjestu, konzervativni identitet i pozitivno je povezana s dobi. Neprivrženost mjestu, s druge strane, najviše je izražena kod mladih ispitanika koji su najčešće privrženi širim regijama. Međutim, i mlađi ispitanici su aktivno privrženi mjestu, a kroz daljnje obrazovanje taj broj se povećava. Ono što mlađim ispitanicima može pomoći u održavanju privrženosti mjestu su vozila brzog transporta, poput aviona, automobila, vlakova, i razna „pametna pomagala“ poput pametnih mobitela ili računala, posebno korisna onima koji nisu u mogućnosti putovati na udaljena mjesta.

Zaključno, privrženost mjestu složen je koncept koji nudi puno prostora za daljnja istraživanja. Njegova multidimenzionalnost omogućava proučavanje mjesta iz različitih disciplina i sfera društvenog života. U suvremenim urbanim okolnostima, privrženost mjestu nije potpuno nestala, ali se s vremenom promijenila i moguće ju je održavati na različite načine.

6. Literatura

1. Abercrombie, N., Hill, S. i Turner, B. S. (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb, Jesenski i Turk.
2. Antonsich, M. i Holland, E. C. (2014). Territorial attachment in the age of globalization: The case of Western Europe. *European Urban and Regional Studies*, 21(2), 206-221.
3. Barcus, H. R. i Brunn, S. D. (2009). Towards a typology of mobility and place attachment in rural America. *Journal of Appalachian Studies*, 15(1/2), 26-48. doi: 10.2307/41446817
4. Barcus, H. R. i Brunn, S. D. (2010). Place elasticity: Exploring a new conceptualization of mobility and place attachment in rural America. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 92(4), 281-295.
5. Čaldarović, O. (2012). *Čikaška škola urbane sociologije: utemeljenje profesionalne sociologije*. Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
6. Jones, S. (2001). Internet i njegovo društveno okruženje. U: Jones. S. (ur.) *Virtualna kultura*. Beograd, Biblioteka XX. vek.
7. Faber, S. T., Møller, K. T. i Nielsen, H. P. (2013). Applying visual methods in the study of place affiliation, mobility, and belonging. *Graduate Journal of Social Science*, 10(2), 43-53. https://vbn.aau.dk/files/77942563/GJSS_Vol_10_2_Thideman_Faber_et_al.pdf
8. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. [s engleskoga prevela Rajka Rusan-Polšek]. Zagreb, Nakladni zavod Globus.
9. Gulin Zrnić, V. (2009). *Kvartovska spika. Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*. Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
10. Gustafson, P. (2014). Place attachment in an age of mobility. U: Manzo, L. C. i Devine-Wright, P. (ur.). *Place attachment: Advances in theory, methods and applications*, Abingdon, Routledge, 37-48.
11. Haralambos, M. i Holborn, M. (2008). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb, Golden marketing.
12. Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E. i Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of environmental psychology*, 27(4), 310-319. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2007.06.003>
13. Lewicka, M. (2011). On the varieties of people's relationships with places: Hummon's typology revisited. *Environment and Behavior*, 43(5), 676-709. <https://doi.org/10.1177%2F0013916510364917>

14. Li, T. E. i McKercher, B. (2016). Effects of place attachment on home return travel: a spatial perspective. *Tourism Geographies*, 18(4), 359-376.
<https://doi.org/10.1080/14616688.2016.1196238>
15. Lipsanen, N. (2001). Naturalistic and existential realms of place in Roseau, Dominica. *University of Helsinki, department of geography: SN, Master's Thesis*
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/29018/151.html?sequence=48&isAllowed=y> (26. kolovoza 2020.)
16. Low, S. M. i Altman, I. (1992). Place attachment. U: Altman, I. i Low, S.M. (ur.). *Place attachment. Human Behavior and Environment, Advances in Theory and Research*. 12, 1-12. Boston, MA, Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4_1
17. Majetić, F. (2014). Grad u postindustrijsko doba: važnija ekonomska obilježja suvremenog grada. *Socijalna ekologija*, 23(1), 57-76. <http://hrcak.srce.hr/file/185327>
18. Scannell, L. i Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of environmental psychology*, 30(1), 1-10.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
19. Scannell, L. i Gifford, R. (2014). Comparing the theories of interpersonal and place attachment. U: Manzo, L. C. i Devine-Wright, P. (ur.). *Place attachment: Advances in theory, methods, and applications*. Abingdon, Routledge, 23-36.
20. Schwartz, R. (2014). Online place attachment: exploring technological ties to physical places. U: e Silva, A. D. S. i Sheller, M. (ur.). *In Mobility and Locative Media: mobile communication in hybrid spaces*. Abingdon, Routledge, 105-120.
21. Scopelliti, M. i Tiberio, L. (2010). Homesickness in university students: The role of multiple place attachment. *Environment and behavior*, 42(3), 335-350.
<https://doi.org/10.1177%2F0013916510361872>
22. Seamon, D. (2013). Place attachment and phenomenology. U: Manzo, L. C. i Devine-Wright, P. (ur.). *Place attachment: Advances in theory, methods and applications*. Abingdon, Routledge, 11-22.
23. Seamon, D. i Sowers, J. (2008). Place and placelessness (1976): Edward relph. *Key texts in human geography*, 43-52.
https://www.researchgate.net/profile/David_Seamon/publication/262008334_Place_and_Placelessness_Edward_Relph_Chapter_in_Hubbard_P_R_Kitchen_G_Vallentine_eds_Key_Texts_in_Human_Geography/links/53f4e0ff0cf2fceacc6eb015.pdf (14. rujna 2020).

24. Stals, S., Smyth, M. i Mival, O. (2018). Capturing, Exploring and Sharing People's Emotional Bond with Places in the City using Emotion Maps. *Airea: Arts and Interdisciplinary Research*, (1), 47-62. <https://doi.org/10.2218/airea.2799>
25. Stiperski, Z. (1997). Mjesta u Zagrebu-sinonimi za ugodu i neugodu. *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 5(2 (14)), 307-320. <https://hrcak.srce.hr/24062>
26. Šarinić, J., Čaldarović, O. (2015). *Suvremena sociologija grada. Od nove urbane sociologija prema sociologiji urbanog*. Zagreb, Jesenski i Turk (monografija).
27. Ursić, S. (2009). Mjesta i nemjesta u suvremenim konceptualizacijama prostora. *Društvena istraživanja-Časopis za opća društvena pitanja*, 18(104), 1131-1151. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=110343>
28. Vujović, S. (1988). *Sociologija grada*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
29. Westin, K. (2016). Place attachment and mobility in city regions. *Population, Space and Place*, 22(8), 722-735. <https://doi.org/10.1002/psp.1949>